

FATABUREN 1988

NORDISKA MUSEET

K L Ä D E R

Kläder

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS ÅRSBOK
FATABUREN 1988

FATABUREN 1988

ISBN 91-7108-292-1

ISSN 0348-971-X

© Nordiska museet och respektive författare.

Redaktör Ingrid Bergman.

Redaktionssekreterare Berit Nordin.

Omslagsbild: Annonser för fritidsskåder från Camp-Ahla. NK-katalog, 1930.

Baksidesbild: Dockkläänning från Chardon & Lagache, Paris, 1850-tal.

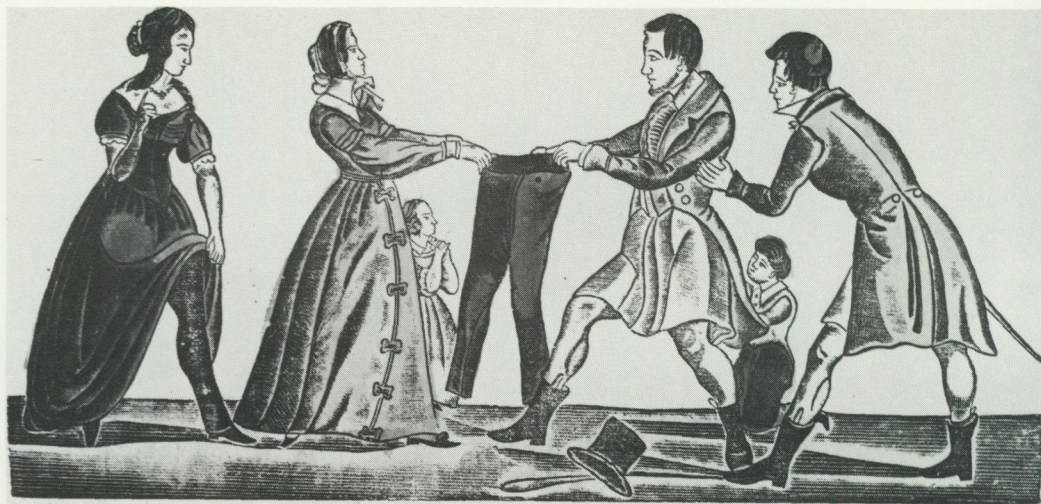
Nordiska museet. Foto Eva Aspelin o. Birgit Brånvall.

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om ej annat anges.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey.

Grafisk form Bo Berndal, omslag Magdalena Günther, BIGG.

Risbergs Tryckeri AB, Uddevalla 1988.

Stor tvist mellan äkta makar om husbondeväldet

Den byxklädda hustrun:
 Syster, var modig och rask,
 Därjämte hurtig och barsk.
 Förlora ej byxorna dina,
 Se här hur jag påtagit mina;
 De äro ej givna men tagna
 Och sedan på skönheten dragna.

Han står där utan byxa och tan(d);
 Den första har jag tagit,
 Den andra utslagit
 På denna min älskade man.

Den stridande hustrun:
 Du min skatt,
 Föddes att
 Mista byxan
 Gå för piskan.
 Och som många dina likar
 När de stollas
 Utav hulda makan hållas.

Jag släpper ej byxorna mina,
 Som fåfängt du kallar för dina.
 Med piskslängar skall jag dig lära
 Din käraste känna och ära.

Flickan:
 Pappa var snäll,
 Annars vankar smäll,
 Om icke på mun
 Likväl på stun(d).

Den stridande mannen:
 Min maka och min vän.
 Jag känner dig igen.
 Du vill min byxa hava,
 Min lycka undergrava.
 Min skatt jag inte släpper
 Åt dig min maka nätter.

O käraste och söt.
 Visst finner jag, ditt nöt,
 Att du vill väldet taga
 och mig för näsan draga.
 Du födder är att lyda,
 Min vilja se och tyda.

Gossen:
 Mamma släpp.
 Pappa har käpp.
 Snart min söte pappa.
 Lär dig väl att klappa.

Den besegrade mannen:
 Min vän, håll fast.
 Ty annars straxt
 Du byxan skall förlora,
 Och därmed ock,
 Om icke rock,
 Dock varje lock,
 Peruk du måste bära.

Se jag står här,
 Barbent jag är,
 Min byxa har hon tagit.
 Peruk jag har.
 Var endast snar,
 Att makan rar,
 Ej byxan tar.

Kistebrev tryckt i Varberg 1845, Uppsala universitetsbibliotek.

Kvinnorna och byxorna

Ingrid Bergman, fil.
lic. och förste inten-
dent vid Nordiska
museets avdelning för
textil och dräkt.

I vår västerländska civilisation har kvinnan i århundraden burit kjol och mannen byxor. Inte förän i mitten av 1800-talet börjar männens monopol på detta praktiska och bekväma plagg att på allvar ifrågasättas. Det skulle dock dröja ända fram till 1970-talet tills det blev allmänt accepterat att kvinnorna kunde bära långbyxor inte bara som sport- och fritidsplagg utan också på fest och ute i arbetslivet.

Varför tog det då så lång tid för kvinnorna att införliva byxor som en fullt naturlig beståndsdel i sin garderob? I varje fall finns det inte några anatomiska eller andra rationella skäl till att män skulle bära byxor och kvinnor inte. Och ser vi till kvinnors och mäns sätt att klä sig i andra världsdelar så är det istället ganska vanligt att kvinnor bär byxor. I exempelvis Central- och Östasien har i många områden både kvinnor och män burit byxor liksom hos eskimåerna.

Det är ganska naturligt att sätta det kvinnliga byxbärandet i relation till hur kvinnorollens innehåll har gestaltats och förändrats. Den självutplånande och beroen-

de kvinnan hade inga möjligheter att erövra en klädstil som visserligen var funktionell och hygienisk men som väckte anstöt hos omgivningen. Först när kvinnan på allvar kommer ut i arbetslivet och får en ökad självständighet och självmedvetenhet kan hon klä sig efter eget val.

Kyrkans makt över människorna

En kvinna skall icke bära vad till en man hör, ej heller skall en man sätta på sig kvinnokläder; ty var och en som så gör är en styggelse för Herren

5:e Mosebok 22:5.

Kvinnan skulle underordna sig mannen, hemmets härskare och överhuvud. I den allmänt spridda Luthers lilla katekes står det exempelvis att eftersom mannen är hustruns huvud, liksom Kristus är församlingens huvud, skall kvinnorna vara sina män underdåniga "på det att Guds ord inte skall försmädat varda". Att bryta mot denna kvinnoupfattning och könsrollsfordelning innebar inte bara en syndfull handling mot den av Gud givna ordningen utan också ett hot mot det etablerade samhället.

Den byxklädda
"Framtidskvinnan".
Karikatyralbum av
Carl Ludvig Hen-
ning Thulstrup,
1875.

— Du skaffar mig att blifva riksdagsman, förstår du.
— Men, min gumma lilla, jag tänkte sjelf...
— Du tänker ingenting, begriper du.

Kyrkans inflytande över människors sinnen och därmed över hela vår västerländska kultur kan knappast överskattas. Bibeltexterna eller snarare prästerskapets tolkningar av bibelns ord styrde den enskilde medborgarens liv från vaggan till graven. Femte Moseboks förbud mot användandet av det motsatta könets kläder tolkades bland annat så att det var förbjudet för kvinnorna att bära byxor. Motvilja mot kvinnor i byxor finns också omtalad i de isländska sagorna. I Laxdala saga berättas det om en man som fick skilsmässa från sin hustru på grund av att hon gick klädd som manfolk i byxor.

Att bära byxor förutsätter ben

Det berättas om den spanska drottningen Maria Anna att då

hon i mitten av 1600-talet fick ett par vackra strumpor i gåva, sändes de tillbaka till givaren med den motiveringen att drottningen av Spanien har inga ben!

Under århundraden har den förnåma kvinnan inte fått visa eller knappast ens antyda denna kroppsdel eftersom benen, såsom Susan Brownmiller uttrycker det i boken "Kvinnligt. Myten och verkligheten", inte setts som en anatomisk anordning att stödja kroppen med och att gå med utan som oblyga pilar visande vägen till könet. Män kunde sorglöst visa benen men åsynen av en kvinnas ben var ogudaktig och syndig och därför måste hon bära en kjol som var så lång att den sopade golvet.

Byxorna som maktsymbol

Alltsedan medeltiden spreds i Europa olika slags bilder som skulle roa iakttagaren genom att skildra den upp- och nedvända världen. Ett mycket populärt motiv var framställningen av den despotiska hustrun i byxor som tvingar sin byxlösa man att utföra diverse hushållssysslor.

Tankar om en sådan förskräcklig oordning var heller inte okända i Sverige. I "Gylisvallur", som handlar om förhållanden i Hälsingland vid 1700-talets början, betonas vilka missförstånd och "olåt" det skulle bli om det var mannen som rörde i grytorna och kvinnan som bar byxorna.

Byxorna som symbol för makt och överhöghet förekommer också i den i Europa populära

Poirets byxkjol från 1911 försvarades redan samma år i Idun som den modskapelse som kunde ge "de arbetande kvinnorna ett gott handtag i deras strävan efter en praktisk dräkt". La Mondaine 1911.

Olika tillfällen ställer olika krav. Vid fjällvandring bör regnkläderna vara smidiga att röra sig i, lätta att ta av och på, tåla slitage, vara försedda med praktiska öppningar för bästa möjliga ventilation. För packningens skull är det fördelaktigt om de dessutom har låg vikt och tar liten plats. Foto från fjällvandring i Sarek, 1981, Marianne Larsson.

Efter andra världskriget tillverkades regnkläder av ett nytt material, plast. De var billiga att köpa, vissa tog så liten plats att de rymdes i en ficka, andra var genomskinliga eller hade blank yta. Andra, mer tåliga plagg, tillverkades i vävburen plast. Ett sådant material var galon. Regnkappor ur Nordiska museets samlingar. Foto Birgit Brånvall.

Teckningen visar vad en veneziansk kurtisan bar under sin urringade klänning. Pietro Bertelli "Diversarum Nationum Habitus", Padua 1593.

scenen "striden om byxorna", där hustrun och mannen strider om samma par byxor. På ett kiste-brev, tryckt i Varberg år 1845, s. 32, avbildas två äkta par, varav det ena slåss om byxorna medan det andra just har avslutat byxstriden och kvinnan står där som segrare iklädd sin mans byxor. Den besegrade äkta mannen är avritad byxlös och i peruk eftersom han också mist sitt hår i striden.

dens hetta. Scenen var ett varnande exempel för alla äkta män på vådan av att inte hålla efter kvinnorna och låta dem veta sin rätta plats i hemmet; kvinnor i byxor var den verkliga hotbilden mot männens suveränitet både i familjen och i samhället (s. 42).

Kurtisanerna i Venedig

Knäpp av din stubb, med vanmakt och längtan, Öppna din barm, min ljuvliga trängtan, Och lägg på denna stol, Särk, byxor, koft och kjol.

Fredmans epistel nr 28, lämnad vid Caisa Lisas säng, 1771.

Länge förknippades ett kvinnligt byxbärande främst med klädseln hos de prostituerade. En venetiansk kurtisan är också den första kvinna i Europa, som i historisk tid avbildats i de för kvinnorna tabubelagda och därför pikanta byxorna (t.v.). Bilden är från 1500-talet och tecknaren låter oss där se vad de venetianska kurtisanerna bar under sina långa kjolar nämligen ett par byxor som nådde till knäna. Denna teckning är ofta medtagen i den europeiska dräktlitteraturen liksom uppgiften att det var italienskan Catarina av Medici (1519–1589), som genom sitt giftermål med den franske kungen Henrik II spred ett visst byxbruk till de allra högsta kretsarna i Frankrike. 1500-tals-drottningen Maria Stuart ska även enligt efterlämnade räkenskaper ha varit ägare till flera par byxor, något som samtiden inte känt till men som senare dräktforskning har kunnat påvisa.

Från 1600- och 1700-talet finns

det också enstaka belägg på att förnäma kvinnor liksom prostituerade och dansöser burit byxor under de vida kjolarna. Men den stora förändringen kom efter den franska revolutionen.

Den franska moderevolutionen

Händelserna i Paris 1789 skakade inte bara hela det europeiska samhället och påverkade de båda könens inbördes förhållande, utan de förändrade också modet radikalt. Ansatser hade redan tidigare funnits i England till en bekvämare klädstil men det blev Napoleontiden som utvecklade och gav namn åt det bekväma och behagfulla kvinnliga empirmodet. De bestående verkningarna sker dock mest på herrsidan: mansdräkten blir inte längre färgrik som kvinnornas och knäbyxorna efterträds av långbyxor, ett mode som fortfarande håller i sig.

Enligt empirmodet skulle kvinnorna bära en mjukt fallande klänning med ganska snäv kjol och en hög midja, en klädsel som varken krävde snörda liv eller gav rum åt en mängd underkjolar. Men något måste dock värma och skylla kvinnans kropp under de tunna och lätta klänningarna och då kom byxor väl till pass.

För första gången spelar nu faktiskt byxorna en roll i kvinnomodet. Redan år 1797 heter det i *Journal des Luxus und der Moden* att aurorafärgade pantalonger syns bättre än de hudfärgade genom de vita kjolarna. Det var således meningen att byxorna

skulle märkas genom de tunna klänningstygerna av muslin och batist som nu var på modet. Men snart skulle även en bit av själva byxorna synas, s. 39. Det var emellertid inte många som vågade följa detta helt nya och djärva mode. I *Journal des Dames et des Modes* för år 1809 ges till och med en procentsats för de kvinnor som tordes visa nederkanten av sina byxor: högst två av hundra. I samma årgång klagar en modekåsör över att dagens kvinna med sina byxor, sin korta kjol och sina helt fria armar och ben har i sökandet efter att tillägna sig en del av det manliga könets privilegier förlorat några av sitt köns fördelar.

Kvinnor i manskläder

För den stora massan av människor som levde i bondemiljö har byxan av religiösa och moraliska skäl eller av ren oreflekterad sedvana varit ett plagg som endast kunnat bäras av män. Jag har bara funnit två undantag från denna inställning och de härrör båda från 1700-talet och gäller arbetsmoment där männen vintertid behöver få kvinnlig hjälp. I boken om Uppland omtalar Lars Salvius år 1741 att då strömmingsfisket vintertid pågår på Lidingön är kvinnorna med och drar not, klädda som karlar i vida byxor, stövlar och hattar. Det andra exemplet kommer från Dalarna, där bröderna Gahn år 1765 såg hur kvinnorna i Lima bar byxor under kjolarna när de följde med männen på deras körslor.

För första gången i modets historia fick kvinnan visa nederdelen av sina byxor. *Journal des Dames et des Modes*, 1809.

Det har också funnits ett antal kvinnor inom andra samhällsklasser som blivit både kända, anklagade och dömda av omgivningen för att de burit manskläder; den mest omtalade är Jeanne d'Arc som ju även bar vapen och slogs för sitt land. Men det har också levat kvinnor, vilka blivit hånade

för att de inte varit byxklädda eller egentligen för att de inte varit män. Dessa kvinnor har då innehaft framstående positioner i samhället såsom "Kung Byxlös", vår medeltida unionsdrottning Margareta.

Känd eller snarare okänd har exempelvis skådespelerskan Sarah Bernhardt blivit för sin mansklädsel liksom kvinnosakskvinnan och författarinnan George Sand, vars på sin tid berömda roman *Indiana* (1832) var en häftig protest mot de sociala konventioner som för evigt band en hustru till en man, som hon själv inte valt ut. Och mansbyxklädda damer – det dröjde innan det fanns mera kvinnliga långbyxalternativ – som trotsat omgivningen har vi också haft i Sverige även om de förblivit mer anonyma. Varför har då dessa kvinnor klätt sig i långbyxor? Ville de helt enkelt väcka uppmärksamhet, ville de göra uppror mot kvinnorollen, längtade de efter att byta kön och istället vara en man eller sökte de modigt, såsom Amelia Bloomer, bara efter ett bekvämt och dragfritt alternativ till sin egen kjolklädsel? Det är frågeställningar som varit aktuella långt fram i tiden.

Amelia Bloomer, kvinnosaks-pionjär

I alla tider har det funnits kvinnor som vågat gå sin egen väg. En sådan var amerikanskan Amelia Bloomer (1818–1894), den första person som i ord och bild propagerade för en bekvä-

Även i svensk press skämtade man med det amerikanska kvinnobyxfenomenet: "Bloomeristerna i Gränna". Folkets Röst, 21 januari 1852.

"The Bloomer Costume", amerikansk litografi, 1851. Waffen- und Kostümkunde, 1982.

mare klädsel i form av långbyxor, vilka skulle ersätta de 5–10 olika underklänningar som annars bars under krinolinklänningen. Denna idé om en dräktreform var bara en sida av Amelia Bloomers stora engagemang för nykterhet och för en förbättring av kvinnans villkor i samhället.

År 1849 började Amelia Bloomer att utge Lily, sannolikt den första tidskrift som helt ägnades åt kvinnosaken. I majnumret 1851 deklarerade Mrs Bloomer att hon nu övergått till en klädsel bestående av långa, vida byxor och över dem en tunika, som räckte strax nedom knäna.

Amelia Bloomer fick naturligtvis motta mycken kritik. Från

kyrkligt håll hävdades att hon syndat mot femte Mosebok. Hon försvarade sig genom att framhålla att de kläder som först omtalas i bibeln, Adam och Evas fikonlöv och deras senare av Gud givna kläder av skinn, inte på något ställe beskrivs som olika i snittet, i varje fall hade inte Adams klädder formen av ett par byxor!

Nyheten om bloomers

Amelia Bloomers vida byxor, de s.k. bloomers, blev föremål för många kommentarer även runt om i Europa, men endast i England fick denna klädsel några få verkliga efterföljare.

Också Sverige nåddes av nyheten från Amerika. Öresunds-Posten skriver den 20 september 1851:

Den 10 dennes visade sig i ett av Londons mest förnåma kvarter tvenne damer i den nya turkisk-amerikanska kostymen, kort tunika och benkläder. De utdelade en mängd prospekter till bildandet av ett reformsällskap för fruntimmersdräkstens förändrande.

De engelska skämttidningarna var under 1851 fulla av teckningar med byxklädda damer, som röker cigarr och friar till sina fästmän. Den första skämtteckningen i Sverige var införd i Folkets Röst den 21 januari 1882 med texten "Bloomeristerna i Gränna". Den föreställer två damer i byxor och frackrock; förmodligen har de båda avancerade svenskorna placerats i den lilla småländska staden för att understryka det komiska i situationen.

Bild s. 42–43.

En dröm eller kanske en mardröm om det kvinnodominerade samhället där det är de byxklädda kvinnorna som kör hästarna och går på vakt medan de stackars kuvade männen skurar golven och borstar kvinnornas skor. Punch, 1851.

BLOOMERIA

A. A DREAM.

Amelia Bloomers föregångare

Det var en väninna till Amelia Bloomer som först bar de plagg som senare blev kända som bloomers. Hon hette Elizabeth Smith Miller och var dotter till en av förkämparna för slaveriets avskaffande i Amerika. Under sin bröllopsresa år 1850 i Europa skapade Mrs Miller byxdräkten efter klädseln på några kvinnliga patienter, som fanns på ett schweiziskt sanatorium för att kurera sig efter en alltför hård korsetterning. Ett likartat sätt att klä sig kunde de båda väninnorna Miller och Bloomer ha studerat på närmare håll. Långbyxor och tunika bars nämligen också av kvinnor som tillhörde några små sammanslutningar i USA med kristna och socialistiska livsideal.

År 1853 var faktiskt en hel del svenskar redan bekanta med det liv som kunde levas i ett sådant litet idealistiskt samhälle. Då utkom Fredrika Bremers "Hemmen i den nya världen", där hon skildrar sitt besök år 1849 hos en grupp amerikanare vars ideal är att "fruntimren dela rättigheter lika med männen, votera och deltaga i lagar och domar". Kvinnorna bar en kort klänning och pantalonger, vilket Fredrika Bremer anser vara en praktisk klädsel för promenader i våta ängsmarker och i skogen, dvs. kvinnorna behövde inte bli våta om några långa, släpande kjolar.

Långa kjolar döljer allt

Efter 1820-talet återtar midjan sin normala plats och snörlivet

kommer därför tillbaka. Och ännu en gång fordrar modet att kjolarna blir så långa att de döljer allt i benväg. Men under ytterligare några årtionden hör det till flickmodet att bära mamelucker och liksom under empiren visa ett par vita byxben under klänningen.

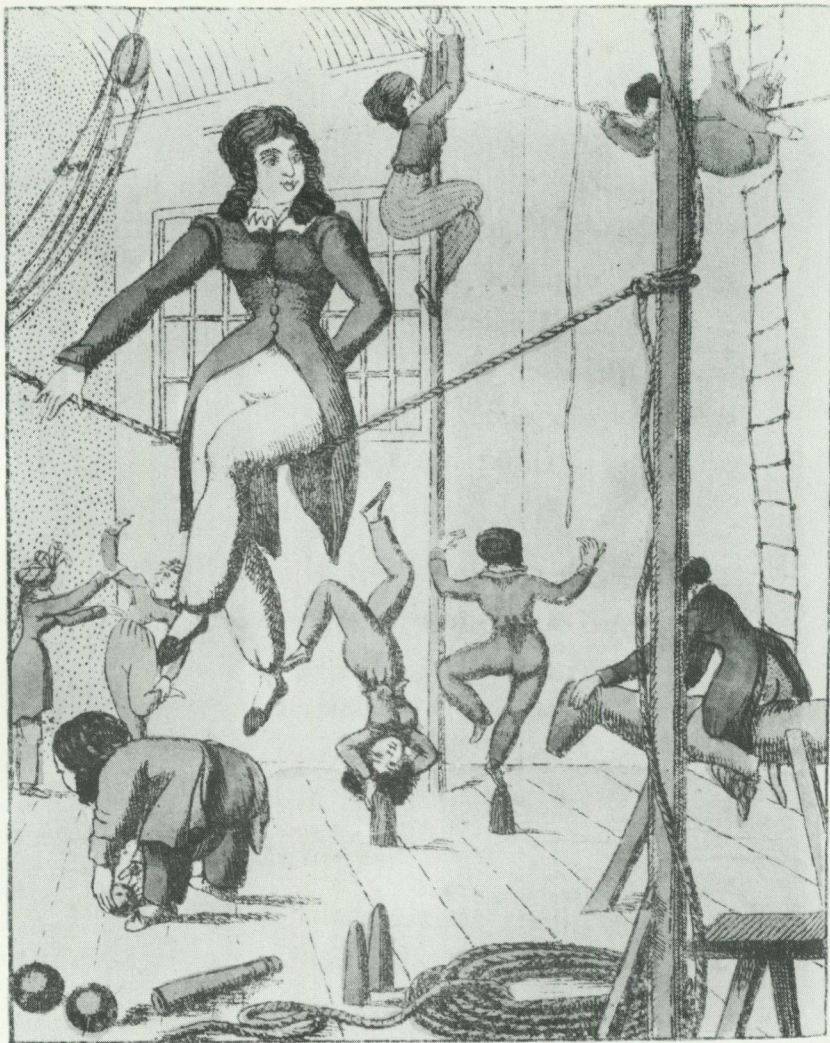
På 1850-talet slår antalet underkjolar nya rekord under den vida krinolin och bruket att bära underbyxor, åtminstone under den kalla årstiden, blir allt vanligare.

På 1860-talet ökar användandet av underbyxor och de blir allt mer ett året-runt-plagg. I boken om Aurore Strandberg publiceras ett brev skrivet i Norrtälje år 1865. Där beskrivs hur de dansanta unga kvinnorna har "kalsonger", som tydligt skönjes under dansen". Dessouer, ett annat franskt namn på underbyxor, av sämskskinn omtalas på 1870-talet.

Sammansydda linnen och byxor, kallade "combinations", rekommenderades av den svenska dräktreformföreningen, som grundades år 1886. Den hade på sitt program att reformera svenskornas underkläder och göra dem mera hälsosamma och kroppsvänliga. På 1890-talet rådde det även i Sverige livliga diskussioner mellan förespråkare för att underkläderna inklusive byxorna skulle vara av ylle, de s.k. Jaegeranhängarna, och de som föredrog underkläder av bomull, Lahmannanhängarna.

I Helsovennen 1889 propage-

För den gymnastiserande kvinnan var mansbyxor länge den enda tänkbara praktiska klädseln. Anna Cajsa Frodigs resa till Stockholm 1829. Skillingtryck.

ras för att kvinnorna skulle bära varma slutna kalsonger, som knöts med ett elastiskt band nedom knäet; slutna eller hela underbyxor blir vanliga på 1880-talet, tidigare hade de varit öppna i grenen.

Diskussionerna i pressen under andra hälften av 1800-talet om underklädernas betydelse för hälsan, om deras olika material och modeller bidrog i hög grad till att bärandet av underbyxor spreds till allt fler i samhället.

Kroppsövningar fordrar byxor

Även de som ansåg att det var omoraliskt med kvinnor i byxor fick nog medge att det var ännu mer oacceptabelt med helt byxlösa kvinnor som idkade gymnastik och andra häftiga kroppsövningar. Man kan nog fastslå att kvinnans deltagande i allt fler sportgrenar medförde en allt mer ändamålsenlig klädsel, vilket i sin tur automatiskt inkluderade byxor av olika längd, men att dessa byxor endast så småningom fick bäras utan något skylande överplagg.

Den sannolikt äldsta bild som existerar av en byxklädd kvinna i en gymnastiksal är svensk och från år 1829. Den ingår i den illustrerade berättelsen om "Anna Cajsa Frodigs resa till Stockholm", vars anonyma författare säger att den "ädlä Gymnastiken" har en obestridlig nytta även för det täcka könet. Motivet till Annas gymnastiska intresse låter välbekant: "Annette, som blivit alltför frodig, Nu uti ungdomskraften modig, Till gymnas-tiken tillflykt tog" (s. 45).

Anna är avbildad i den enda långbyxklädsel som fanns, nämligen i manskläder och exempel på detta sätt att klä sig hittar man ofta i 1800-talslitteraturen. "Klädda som gossar i sina ridkläder, fast icke just à la Bloomers" var också flickorna Ahnfeldt när de år 1844 gymnastiserade i Lund enligt sin pappa, P.G. Ahnfeldts studentminnen. Såsom manligt klädd beskrivs även den gymnastiserande flickan i Fredrika Bre-

mers roman "Grannarna"; hon bar "garnerade pantalons" och en grön bonjour.

Från och med 1840-talet kan man spåra ett utbrett intresse för den unga kvinnans fysiska fostran. Men man ville gallra ut alla rörelser som på något sätt kunde verka sårande på den kvinnliga blygsamheten såsom rörelser i grenstående ställning och klättring på lina.

De från männen lånade smala byxorna och rocken efterträdades så småningom av bloomers, de mera kvinnligt ansedda vidbyxorna och någon form av överklämning. I Ny Illustrerad Tidning beskrivs år 1890 den kvinnliga gymnastikdräkten på följande sätt: en kort till knäna räckande kjol, som döljer ett par vidbyxor, mörka strumpor samt ett s.k. sjömansliv med löst bröststycke.

På 1890-talet blir velocipedåkning det nya sällskapsnöjet för de världsvana damerna och herrarna. Men hur skulle kvinnorna då vara klädda? Från London rapporterar Idun 1896: "Den mycket omstridda frågan, kjolar eller knäbyxor" har här lösts till förmån för kjolar och inte som i Paris för vidbyxor. Svenskorna gjorde nog som engelskorna, ty här tycks man inte ha varit var vid att se byxklädda kvinnliga cyklisterna på gatorna. Gerda Kjellberg, en av våra första kvinnliga läkare, berättar i sina memoarer om hur hon bemöttes år 1899 i Stockholm; i Paris hade hon fått i present både en cykel och en cykeldress bestående av

Redan från allra första början fick kvinnorna cykla i byxor utan något skylande överplagg. Harpers Bazar, 1894.

vida byxor, rynkade och knäppta under knät, och en bolero av brunmelerat tyg samt en vit sidenblus:

cykeln och dräkten medförde jag sedan hem till Stockholm, där jag snart måste upphöra med den nya sporten på grund av det uppeende jag väck-

te, inte minst bland stadens gatpojkar.

På 1890-talet innehåller modejournalerna ofta kvinnor avbildade i vida cykelbyxdräkter. Även om det i Sverige och i en del andra länder var få kvinnor som i

praktiken skaffade sig denna mundering, kan man dock konstatera att kvinnorna på 1890-talet för första gången åtminstone i modetidningarnas värld uppträder i långbyxor utan några långa tunikor eller andra skylande överplagg.

Av stor betydelse för utvecklingen av de kvinnliga sportplaggen och därmed också för det kvinnliga byxbärandet i sin helhet har den gradvisa förbättringen av skiddräkten varit. På 1890-talet fick skidsporten ett ökat antal kvinnliga utövare och som vanligt vållade klädseln problem: byxor eller ej.

Ett intressant inlägg i klädfrågan finns i "På skidor" 1909. Damernas dåvarande klädsel, en skraddarsydd dräkt med en lång, vid kjol anses inte vara praktisk eftersom kjolen snabbt blir våt och därmed mycket tung. Med en viss ängslan framläggs nu i boken ett förslag om en lämpligare klädsel i form av ett par byxor, som inte ska vara så vida som bloomers. En fördel med dessa byxor uppges vara att de under färder på järnväg eller genom staden kan "bäras under en i rygsäcken annars medförd tunn kjol". Så sent som år 1925 framhålls det i Idun att man gärna över skidbyxan kan ha en liten kort kjol om det känns mer "comme il faut".

Damernas första skidbyxor liknade mest ett par ridbyxor men långa helskurna byxor bars redan på 1920-talet i södra Europa. Där kallades de för den norska byx-

modellen, något som förvånade en svenska som vistades i Kitzbühel år 1925, eftersom hon aldrig träffat på denna byxform hemma, i Skandinavien. På 1930-talet åker även svenskorna i hel-långa skidbyxor.

Varje sport- och fritidsaktivitet såsom utomhusbadandet och ridsporten har sin intressanta dräkthistoria. Men generellt kan sägas att i och med 1930-talet har den s.k. offentliga moralen accepterat att sportande kvinnor

Skidåkande kvinna i knäbyxor och lös-
tagbar kjol. Nyaste
Pariser Moder,
1913.

bär helt synliga byxor eller som
det uttrycks i Stil 1935:

De sista åren ha vi börjat grundligt
lära oss att sportkläder också är legi-
tima kläder, som skola göras och bä-
ras efter samma lagar som gälla för
alla andra, för normalt folk avsedda,
legitima plagg.

Svenskorna får underbyxor

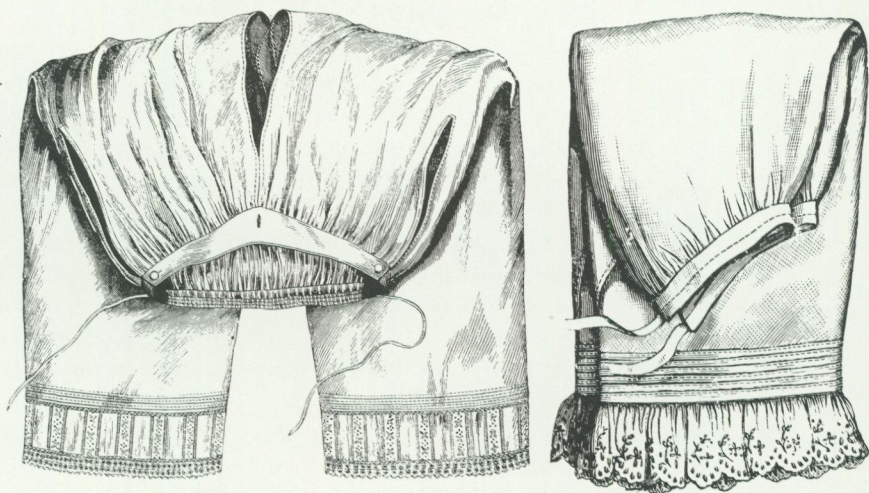
Maria Silfverstolpe berättar i
sina memoarer att hon en för-
middag år 1800 besökte Kungs-
trädgården i Stockholm. Där be-
vittnade hon hur en fröken Pollet
”blev omringad, begapad och
förföljd av en hop pojkar och
pack; det sades, att hon under en
skir klänning haft tricot-panta-
longer!” Detta mycket tidiga ex-
empel på att underbyxor burits
halvt synliga har naturligtvis sam-
band med en kvinna, som hörde
till det fåtal vars samhällsställ-
ning tillät dem att följa det senas-
te i modeväg. För den stora mas-
san var kvinnobyxor ännu ett
okänt fenomen. Så långt fram i

tiden som år 1870 kunde en pro-
vinsialläkare i Leksand, Dalarna,
skriva att eftersom ”kalisonger”
är ett för dalkvinnorna fullkom-
ligt okänt plagg, torde man kun-
na antaga att detta är en av orsa-
kerna till de bland dem så talrika
underlivssjukdomarna.

Det är inte svårt att föreställa
sig hur illa kvinnorna for exem-
pelvis på vintern när de var ute
och pulsade i djup snö på obana-
de vägar: strumporna nådde bara
ungefär till knäet och satt uppe
med ett strumpeband, som var så
hårt virat runt benet att det läm-
nade en djup rand efter sig strax
nedanför knäet; flera särkar och
senare hemvävda, vadderade un-
derkjolar, s.k. stubbar, värmdes
visserligen under ytterkjolen av
ylle eller skinn, men denna kläd-
sel lämnade övre delen av benen
och underlivet helt oskyddade för
snö, väta och drag.

Svaren på Nordiska museets
frågelista från år 1950 om under-

De första underbyx-
orna var öppna i
grenen och avbildas
alltid sedesamt
ihopvikta. Der Ba-
zar, 1864, Harpers
Bazar, 1888.

kläder ger en god bild av när kvinnorna på Sveriges landsbygd började använda underbyxor eller benkläder och kalsonger, som de länge kallades. Som vanligt var det de yngre som var traditionsbrytare och de äldre som gjorde motstånd mot moderniteterna. Ett skäl till kvinnornas motvilja mot detta plagg var deras vana att utomhus bara kunna "gå ifrån sitt sällskap några steg, höja på kjolens framsida med händerna och intaga en något framlutande ställning och kasta vatten" (Lima, Dalarna).

Generellt kan man säga att kvinnorna i gemen började bära underbyxor någon gång under perioden 1870–1900. Men fortfarande in på 1950-talet fanns det exempelvis i Siljansbygden kvinnor, som var så fastlåsta i sitt starkt traditionsbundna tänkande att de aldrig förmått sig att bära byxor i någon form under hela sitt liv.

Pyjamas eller nattlinne

På 1870-talet fick engelsmännen ett nytt sovplagg, pyjamasen, egentligen en lätt bomullskostym, som brittiska kolonialofficerare lärt sig att tycka om under tjänstgöring i Indien. Denna typ av nattdräkt började så småningom också att användas av engelskorna och detta mode spreds i allt vidare kretsar.

I Saisonen 1917 kan man läsa:

lyckligtvis tillåter varken vår goda smak eller det sunda omdöme vi ännu har i behåll samt ordningsmakten i staden, oss att gå omkring på dagen

iklädda mannens avundade bekväma kläder. Det ser dock ut som om vi ville taga skadan igen lite senare på dygnet genom att sova i pyjamas! Modet har kommit från England och Amerika.

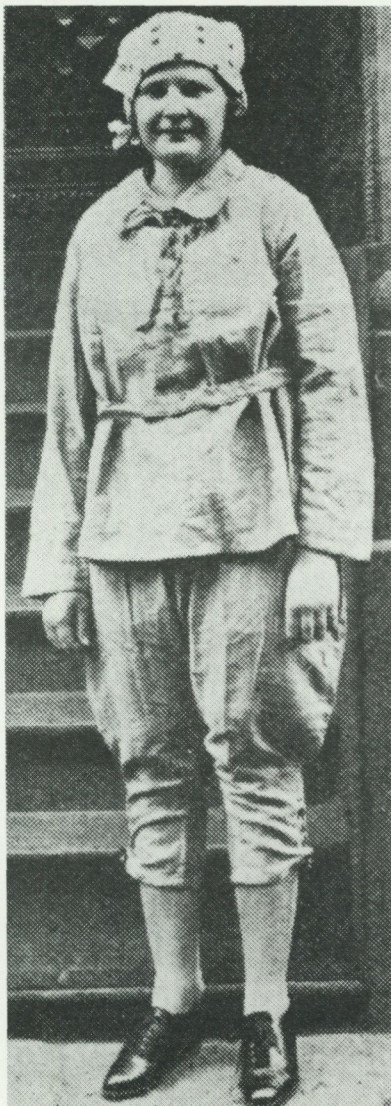
Just amerikanska flanellnattdräkter visades redan år 1914 i en annons i *Nyaste Pariser Mode*. Det avbildade paret ser där ut att bära exakt lika pyjamaskläder, ett mycket tidigt exempel på vad man annars skulle kunna kalla för unisexklädsel. Annars är vanligtvis den kvinnliga pyjamasen försedd med små koketta accessoarer i form av exempelvis "den lilla lätta nattmössan". Märthaskolans grundare, grevinnan Marg von Schwerin, presenterade i Idun 1925 två trevliga

"Sov i amerikanska flannellnattdräkter för öppna fönster." Pyjamasannonser i Nyaste Pariser Moder, 1913.

Byxdräkten av kaktigt "kan verka riktigt pigg och söt med sitt lilla inslag av kvinnlig piff, det lilla gröna bandet om halsen och skörten på kjolen. Tobaksmonopolets arbetserskor ha den vid plantagearbete om sommaren. Nu tycker fröken Hesselgren att den skulle vara den mest praktiska också vid vissa arbeten inom fabriker. Men ännu förkommer den icke för inomhusarbete inom en enda svensk industri". Idun, 1923.

och "hovsamma" pyjamasmodeller. Hon anser i artikeln att den förkättrade pyjamasen nu håller på att slå igenom trots alla röster som höjs för detta okvinnliga plaggs nedgörare och till det ärbare nattlinnets lov och pris.

Ordet pyjamas användes ända

in på 1930-talet inte bara om nattdräkter utan om långbyxkläd- sel i allmänhet. I Idun 1928 om- talas t.ex. att utomlands slår py- jamasen igenom även till dags- bruk, särskilt fransyskorna sägs ha en utpräglad förkärlek för att hela dagarna gå omkring hemma i pyjamas, men detta sätt att klä sig tycks inte passa svenskorna. Samma år försöker NK fresta si- na kunder att köpa en strandpy- jamas, som ska användas för strandpromenader efter badet.

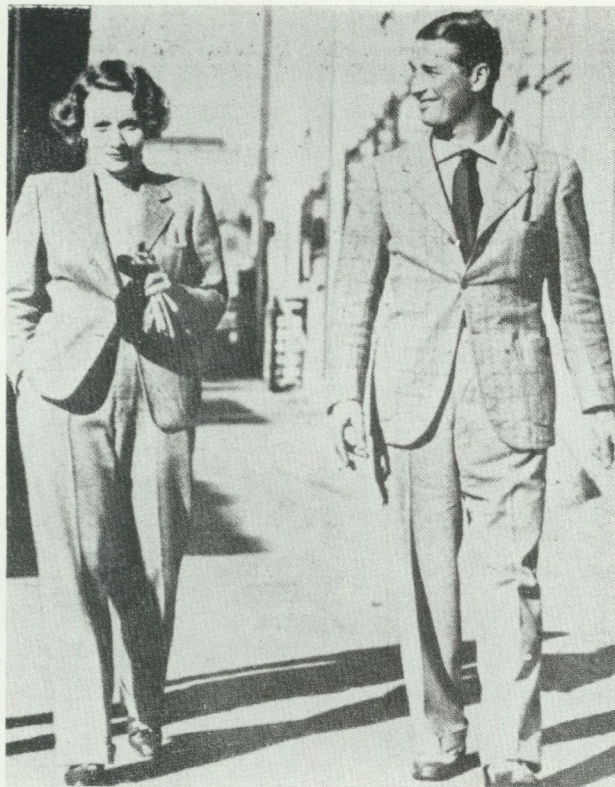
Nya behov av arbetskläder

Under det första världskriget kommer kvinnorna in på de ut- kommenderade männens arbets- områden. Kvinnornas behov av praktiska arbetskläder blir nu än mer uttalade eftersom de långa kjolarna kunde utgöra verkliga arbetsmiljöproblem.

En av de personer som tidigast i Sverige börjar intressera sig för bättre arbetskläder är Kerstin Hesselgren (1872–1962), vår för- sta yrkesinspektris, och första kvinnliga riksdagsledamot. Sina egna erfarenheter av kläder ut- tryckte hon en gång på följande sätt:

det var inte bara fritidskläderna som för dåtidens kvinnor var ohjälpligt opraktiska. Jag måste som alla andra uthärda med kjol som måste hållas uppe när man gick ut, om den inte skulle hänga i marken. Snörlivet an- vändes i allmänhet mer eller mindre åtsnört för att skapa den önskade midjan. När kvinnorna började kom- ma ut i förvärvslivet blev klädfrågan än mer brännande.

När kriget bröt ut fick yrkesin-

Marlene Dietrich och andra populära filmstjärnor hjälpte till att avdramatisera det nya fenomenet med kvinnor till vardags i ett maskulint plagg. Svensk Skrädderitidning, 1933.

spektrisen vara med och ordna nödhjälpsarbeten för en stor mängd textilarbeterskor eftersom den textila råvarubristen snabbt blev stor. Under sommarmånaderna arbetade de med skogsplantering och buskröjning. I sin årsberättelse för 1918 säger Kerstin Hesselgren att en bidragande orsak till att arbeterskorna så snabbt vände sig vid det ovana utarbetet var deras nya, praktiska arbetsdräkt bestående av byxor knäppta vid knäna och en blus av blå tvills samt träbottnade kängor och benlindor; "flickorna hade inga som helst obehag från

befolkningens sida av att de gingo i byxor" utan bönderna gav de blåklädda flickorna smeknamnet surrogatpojkar. I årsberättelsen för 1922 heter det att det nog vore önskvärt om denna typ av arbetsdräkt liksom i England och Amerika kom till användning även vid vissa arbeten inom fabrikena.

Filmstjärnor i byxor

I och med filmkonstens genombrott blir skådespelarna en ny grupp av trendsättare, vars klädstil beundrades och kopierades. I Svensk Skrädderitidning kan man år 1933 läsa att Marlene Dietrich tycks bli den som sätter fart på idén inom kvinnovärlden att bära "manlig dräkt". I sina memoarer skildrar Marlene hur bekvämt hon tyckte det var att gå omkring i långbyxor – "inga jeans, tack" – sydda på ett herrskrädderi i Los Angeles. Men den första kvinna som bar byxor på film, och det skedde redan 1912, var den svenska hollywoodstjärnan Anna Q. Nilsson. Hon spelade in mer än 350 filmer men är dock relativt okänd här hemma i Sverige. Anna Q. ansåg också sig själv vara den filmstjärna som lanserat långbyxor som mode för kvinnorna världen över och den första kända kvinna som rökt offentligt.

På 1930-talet var det inte bara Marlene Dietrich som visade sig privat i byxor på foton som publicerades i all världens tidningar utan också sådana kända filmstjärnor som Greta Garbo och

Poirets byxkjolar blev snabbt moderna. La Mondain, 1911.

Paul Poiret var den förste som införde byxorna i kvinno-
modet. Skissen vi-
sar Poirets fyra oli-
ka sätt att utforma
en byxkjol. L'illu-
stration, 1911.

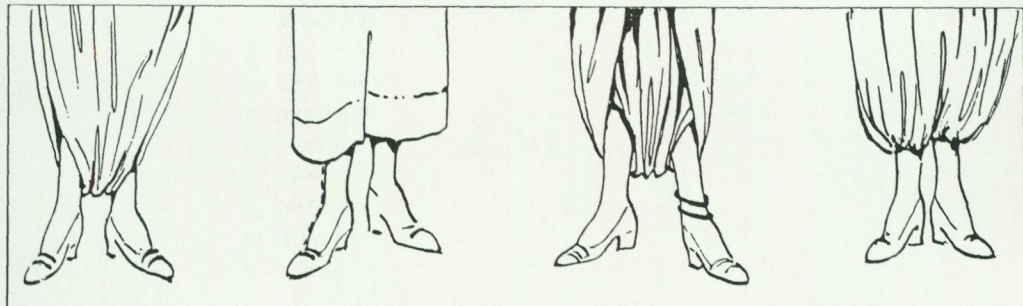
Katherine Hepburn bar långbyxor som fritids- och hemmaplagg. Dessa tilldragande och sexiga filmstjärnor gav byxbärandet för första gången en kvinnlig image och hjälpte i hög grad till att avdramatisera det nya fenomenet med kvinnor till vardags i ett maskulint plagg.

Poiret, Chanel, Courrèges

Långbyxans entré i den kvinnliga modevärlden har skett successivt. År 1911 kan man i svenska tidningar läsa om den unika händelsen att kvinnor i byxklänningar har vågat visa sig i vår hederliga huvudstad:

den ultramoderna modeskapelsen påstås ha varit synlig på våra gator i flera exemplar, och de modeller som damskrädderierna hemfört från Paris, lär kort efter det de uttagits från tullen, ha burits av oförskräckta bärarinnor.

Skaparen av byxklänningen var Paul Poiret (1879–1940), en av modehistoriens franska portalfigurer. Intervjuad i Köpenhamn år 1925 säger dock Poiret att byxklänningen var hans mest bisarra modeskapelse. "Det var en orientalisk idé som endast var

ämnad för eleganta damer i intimiteten" och skulle inte ha burits offentligt på gator och torg.

Efter första världskriget blev Coco Chanel (1883–1971) den mest inflytelserika modeskaparen. Redan från slutet av 1920-talet hade hon som den första kläddesignern alltid med långbyxor i sina kollektioner, men det var exklusiva plagg enbart för friluftsliv och sport.

En modeskapare skapar inte något mode utan hon eller han har förmåga att i kläder tidigt formge nya trender i samhället. På 1960-talet går ett utbrett byxmode inte längre att hejda och den som kanske först uttryckte detta i en modevisning var André Courrèges (1923–), som slog igenom i Paris år 1964. Han lanserade nu långbyxor för alla tillfällen, något som först uppfattades av många som mycket

excentriskt men som snart slog igenom i hela modevärlden.

Långbyxans genombrott

Vid början av 1900-talet har underbyxan blivit en integrerad del av kvinnans klädinnehav men väldigt få ägde någon form av långbyxor. På 1920-talet händer det oerhörda i klädväg att den nyligen rösträttsberättigade kvinnan får allt kortare kjolar. För första gången på flera hundra år kan hon utan att drabbas av fördömanden visa sina ben. Men samma ben får ännu inte visas i några långbyxor annat än i sportsliga sammanhang. Natten kan dock kvinnan få tillbringa i pyjamas.

Mot 20-talets slut och under 30-talet förekommer allt oftare kvinnor i långbyxor och shorts därför att de nu får större möjlighet att ägna sig åt olika sporter och fritidsaktiviteter; lagen år 1930 om 8 timmars arbetsdag gynnar utvecklingen av fritidsplaggen. Under kriget är lottor och bilkärister klädda i långbyxor under sin tjänstgöring och deras klädsel ifrågasätts inte av omgivningen.

På 1950-talet händer det mycket på byxfronten men mest inom ungdomsmode. Nu slår jeansen igenom, ett plagg som så småningom kommer att bäras av både ung och gammal, kvinna som man. Inom hemmets väggar använder den vuxna kvinnan allt oftare långbyxor. År 1957 kan man i DN läsa att byxorna faktiskt blivit en stående praktisk

En medarbetare i tidningen Motor, Elsa Hagdahl, skrev flera artiklar om bristen på bekväma dambyxor. Hon skapade sedan år 1969 M-byxan "den första grundstenen i en kvinnlig byxtradition, som helt befriat sig från herrbyxan som utgångspunkt". Motor, 1970.

M-byxan

Första långbyxan för alla kvinnor
— inte bara för mannekänger!

M-byxan från Brason är gjord för vanliga kvinnor med former som kvinnor har mest. En snygg, välsittande långbyxa. Bekväm i bilen, skön att röra sig i och i tillig, skrynkelhårdig DACRON/LYCRA/ull med stretch. M-byxan finns i 7 storlekar som utgår från midjemätten, och samtliga storlekar i två benlängder. VDN varufakta och tvättråd.

Dacron

brason
BYXSKRÄDDAREN

Gällande symboler i Västerlandet för man och kvinna.

sak som hemmaplagg för den arbetande unga hemmafrun. Samtidigt uppges det som något unikt för kvinnorna i Norden att de brukar klä sig i byxor på bilresor och liknande.

Alltifrån 1964 finns långbyxor med på de flesta dammodevisningar och från London sprids nu Mary Quants kort-korta kjolmode ut över världen. Den unga kvinnan kan gå till sitt arbete i dessa kjolar som visar mer av benen än någonsin förut, men det är fortfarande omöjligt att vara byxklädd på sitt jobb.

År 1967 finns en artikel i Motor som väcker diskussion i både press och radio. Där ställs frågan varför det inte tillverkas några dambyxor som det går att sitta bekvämt i och svaret blir att det beror på att dambyxorna hittills skapats utifrån herrbyxorna, som bara kortats av i benen och fått blyxtlås i sidorna. Damernas Värld tar upp samma tema och undrar hur det kommer sig att det talas så mycket om damer som inte klär i byxor, medan en herre som inte klär i byxor ännu inte skådats!

Det verkliga byxgenombrottet sker år 1969 och konfektionen får då arbeta för högttryck för att kunna tillgodose den plötsliga stora efterfrågan. I Habit kan man läsa att hösten 1969 kommer att utnämnas som den säsong då långbyxan slog igenom som allklädsel. Svenska Dagbladet uttrycker samma sak, ett år efter studentupproren, på följande sätt:

Den så kallade kläddemokratien upphäver sin diktatoriska stämma och säger lakoniskt: långbyxor. Långbyxor till morgon, middag och kväll.

Under åren närmast efter 1969 raseras många gamla konventioner om kvinnan och långbyxorna. På arbetsplats efter arbetsplats blir det nu fritt fram att bära byxor och på restaurangerna avvisas inte längre byxklädda kvinnor.

Men så sent som år 1978 kunde man läsa rubriker som "Stora byxkriget", "Ge oss byxor. Tjejer på sjukhus kräver jämlikhet". På många av landets sjukhus hade endast den manliga personalen fria, vita långbyxor. Den kvinnliga kunde fortfarande från sitt landsting få en uppmaning om att den som ville ha långbyxor skulle visa läkarintyg på urinvägsinfektion, allergi eller extra känslighet för kyla. Samma år får dock alla sjukvårdsanställda tillstånd att arbeta i långbyxor och så var förhoppningsvis den allra sista kvinnliga byxstriden över. Eller?